

(סנידיין סח:)

בן סורר ומורה

[מתוך הספר: עניני פרישה
אברהם קרמן]

פרק כ"ט

בן סורר ומורה

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה, אינו שומע בקול אביו ובקול אמו..." (דברים, כ"א, יח). כבר הקדמונים התלבטו בעצם המושג "סורר ומורה". "סורר - מלשון סר מן הדרך. ומורה ... מלשון ממרים" (רש"י). בספרי נאמר "סורר - שתי פעמים [סר, סר], ומורה - שוטה. דבר אחר: סורר, מין, שמורה לעצמו דרך אחרת ... דבר אחר: סורר, על דברי אביו, ומורה, על דברי אמו. סורר, על דברי תורה ומורה, על דברי חכמים. סורר, על דברי עדים, מורה, על דברי דיינים" (ספרי, כי תצא, ר"ח, מהדורת פינקלשטיין, תשכ"ט). האם בשל כך שהוא שוטה יש להוציאו להורג? הרי, "חרש שוטה וקטן", אינם בני עונשין. האבן עזרא פירש: "סורר ומורה כנגד ה' וכנגד האבות ... סורר ... שלא ישמור מצוות עשה, ומורה - במצוות לא תעשה".

הרשב"ם: "מורה - מקנטר מלשון מרה מריתי".

ר' יצחק אברבנאל (1437 - 1508) הביא הסבר מעניין לביטוי "מורה", לא די שהוא סורר ואינו שומע להוריו, אלא, שהוא רוצה להיות ה"מורה" שלהם. הוא רוצה שאחרים ינהגו כמותו. ר' עובדיה מספורנו (נפטר 1550): "סורר ומורה - מריו מסיר התקווה שישבו מסורתו".

"זולל" ו"סובא" - אין פירושם, שהוא אוכל ושותה יין, יתר על המידה. אין אחד נעשה בן סורר ומורה, אלא אם כן, אכל כמות מסוימת של בשר ושתה כמות מסוימת של יין (משנה סנהדרין, פ"ח, מ"ב). תנאי נוסף, הוא חייב לזלול ולסבוא בבת אחת. הדעות נחלקו באיזו כמות מדובר? תנא אחד סבר "טרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי". ר' יוסי סבר שצריך כמות כפולה. הרמב"ם הוסיף שאכל וסבא, "ברעבתנות", ובעצם הוא נידון על "אכילה מכוערת שאכל" (הלכ' ממרים, פ"ז, ה"א). הוא גם הוסיף: "על פי קבלה" שמדובר ב"אכל בשר חי [לא לחלוטין חי "חי ולא חי, מבושל ולא מבושל" - הלכה ב] של בשר בהמה ולא בשר עוף, ושתה יין חי בלתי מזוג במים" (שם, הלכות ב ו-ז).

קיימים תנאים נוספים כדי להחשב כבן סורר ומורה: אופן השגת הכסף? היכן זלל וסבא? הוא נידון רק אם גנב את הכסף מאביו, ורק אם זלל וסבא ברשות הרבים יחד עם פוחזים כמוהו. "אינו חייב עד שיאכל בחבורה שכולה סריקין" (סנהדרין, ע"ב). מהפסוק "איננו שומע בקולנו" למדו שאם אחד מהוריו היה חרש או אילם "אינו נעשה בן סורר ומורה" (סנהדרין, ע"א, א). הן אביו והן אמו חייבים להסכים למוסרו לבית הדין (סנהדרין, שם). ההורים חייבים להיות דומים זה לזה וראויים זה לזה. אם יש ביניהם חלוקי דעות, אין בנם נדון כבן סורר ומורה (סנהדרין, שם).

וא כל כך
רא סבור
ה לעשות
יחד 1160

"ל. אגב,
על הדבר.
זש, ככל
עם ממה
י אלף ל-
(50,00 ו-
תורה").

א שהרגו
בהקלה

יות היה
ת אנשיו
יים היו

נשיאים.
הה לכל
זוזר של
הקודם.
נות.

קיימות הגבלות נוספות, אך, די באלה שהזכרתי כדי לעורר תמיהות. בעל ספר החינוך אומר: "לפי שאין הטבע נמשך אחר שום דבר כל כך כמו באלה (מנוחה רמ"ח). רבי יוסי הגלילי הציע פתרון, שלדעתו הבן סורר ומורה "יידון על שם סופו, ימות זכאי ואל ימות חייב" (משנה סנהדרין, שם). הברייתא הוסיפה: "הגיעה התורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף ... יוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות" כדי לממן את הזלילה והסביאה (שם, ע"א).

הרבה קשיים מתעוררים בפרשה זו:

- (א) נניח ש"סורר ומורה" כולל בתוכו את כל ההסברים, האם זה מצדיק להוציא להורג; הפתרון שהציעו לקושיו זה: "יידון על שם סופו, ימות זכאי ואל ימות חייב", אינו פותר את הקושי, כי הרי מי ששודד, בפועל ממשי, לא דנים אותו למיתה אפילו יש יסוד להניח שהוא ישודד גם בעתיד. רבים מסבירים, שהוא עלול גם לרצוח. אי"כ למה לא דנים כך את כל הליסטים, הרי גם הם עלולים לרצוח?
- (ב) ידועים דברי חז"ל על הפסוק: "כי שמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם" (בראשית, כ"א, יז), שביקשו מלאכי השרת לפגוע בישמעאל. אמר להם הקב"ה: "איני דן את האדם אלא בשעתיו" (בראשית רבה, נ"ג, ט; שמות רבה, ג, ב; תנחומא ויצא ה ועוד). ר' יצחק הגדיר זאת בהזדמנות אחרת: "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותו שעה ...² ולא על העתיד!
- (ג) מדוע הוא נידון רק כשזלל בשר חי ולא לגמרי חי, הבשר חייב לעבור ביטול מסוים) וסבא יין חי, איזה קשר יש לטיב ולמצב הבשר והיין לגור דינו?
- (ד) הפרשה מתייחסת לנער בגיל 13 שנה ויום עד גיל 13 שנה ושלשה חדשים. לא דנים בן סורר ומורה לפני גיל 13 ולא לאחר גיל 13 ו-3 חדשים³. איזה קשר יש בין גילו המיוחד לגור דינו, מיתה?
- (ה) מה זה משנה אם הוא גנב את הכסף מאחרים ולא דווקא מאביו? איזה קשר יש לחבורת "סריקין" לגור דינו, הרי אנו דנים אותו ולא אותם?
- (ו) איזה קשר יש למצב הפיסי של הוריו לגור דינו?

¹ המחיר (סנהדרין, שם) אומר, שאין כוונת חז"ל בביטוי "ללסטם את הבריות" בהנבט מלולית, אלא, שהוא עול להסתר עבירות תמורת שוחד סקילה. בעלי תוספות שם ניסו לקשר את בן סורר ומה עם "מסקל אביו ואמו", ברם, זו עבירה אחרת ואינה קשורה כלל לגיל. הר"ש הציע הסבר, שהוא עול ללסטם ולרצוח בשבת, עבירה שיש בה סקילה. כל ההסברים דוחקים מאוד.

² את עצם הרעיון ניצל פעל ה"חזו"ן מלובלין כלפי "חסיד" "יחזקאל הנביא" היה למנוח וחסיד והסתפק בצלו של חזו"ן. הוא התחיל ל"התחמק" ובהנבט לכך התנגד כלפי חזו"ן. פעם בא אל חזו"ן, ואמר: "אני רואה לך עול לזנות גוי וכך קראו לכל מי שהתחיל להתפקד. ואכן, בסוף המיד את דתו, לא רק שאותה לא מכבד אותי, אלא אותה גם נוהג כלפי בולגול ותה בא אליך גוי אמוני ממשי ואותה חונק לו כבוד מלכיס השביע לו "חזו"ן, הרי על בן סורר ומורה אנה יודע, שהוא נידון ביותר חומרת, ממי שעבר את העבירות האלה בפועל. משום שההכנות להיות גוי, גרועות מלהיות גוי.

³ משנה סנהדרין פ"ה, מ"א, גמרא וברטנורא שם; רמב"ם הלכ' ממרים, פ"ח, ה"ה.

- (ז) לשם מה נחוצה הסכמת שני ההורים, הרי דנים אותו על פשעיו שלו?
- (ח) דנים אותו רק לאחר שפשע בכך פעמיים. אין עוד דוגמה נוספת, שבת הדין יטיל עונש רק על הפשע השני? במה שונה בזה הסורר ומורה?
- (ט) איזה קשר יש ליחסים בין ההורים לעצם דינו?
- (י) בעל "משך חכמה" מביא בשם תוספתא דנגעים בשם ר' נחמן: "אינו נעשה בן סורר ומורה בירושלים". הוא מנסה להסביר את הסיבה, כי בירושלים נהגו לאכול הרבה בשר קדשים שלא יגיע ליד נותר ושתו הרבה יין ממעשר שני, לכן אין לדנו על זלילה וסביאה. לפי רעיון זה, אין לדון גם בן עשירים שנהג תמיד לאכול ולשתות הרבה: האם על בני ירושלים אין מקום לדאגה על סופו.

אחד מגדולי ישראל הסביר את האמירה, ש"בן סורר ומורה נידון על שם סופו" (סנהדרין, ע"א, ב), כלומר, הוא נידון על מה שנאמר בסוף, דהיינו שהוא מסית ומורה לאחרים לנהוג כך. זה מסביר גם מדוע מעישים אותו בחומרה על עבירות שטרם ביצע בפועל, כי אם הוא מסית אחרים, הוא בגדר "הבא להורג" השכם להורגו" (סנהדרין, ע"ב, ועוד). האב"בנבט כבר רמז על כך ומתאר כ"סר מדרך הישר, מורה ומחטיא גם אחרים ומורה להם פשעיו". ברם, לגבי מסית קיימים כללים אחרים לגמרי. אין הגבלה של תקופת שלושה החדשים לדון את המסית. אותו דנים ללא ביצוע מעשי אלא על עצם ההסתה. לשם מה דווקא כאן יש צורך בזלילה, סביאה, גניבה וכיו"ז?

בירושלמי רצו להסביר את הפליאה בדיון בן סורר ומורה, כי "כל אליו מליא לא מסתברין דא חליפין", כלומר כל מה שנאמר בדינים אלה, נוגד את השכל:

- (א) לפי הסברה יותר נכון את הבת כסוררת ומורה מאשר את הבן.
- (ב) הסברה מחייבת לדון אדם מבוגר יותר וכאן "פטרה התורה את הגדול וחייבה את הקטן".
- (ג) לפי הסברה תמור יותר הגונב משל אחרים, אולם כאן "פטרה התורה בגונב משל אחרים וחייבה בגונב משל אביו ואמו".

מכאן המסקנה "שכולן אינן אלא, בוצרת המלך" (סנהדרין, פ"ח, ה"א). כלומר, מדובר במעין חוקה שאין בה טעם הגיוני.

ברם, דווקא בנושא זה אנו נתקלים בפרדוקס. חז"ל אמרו, שדין סורר ומורה לא היה במציאות. אולם מתברר שלא בשל כך שלא תיתכן הצטברות תנאים מיוחדים כאלה יחד במקרה אחד, אלא, אמר רבי שמעון בר יוחאי, שלפי ההגיון לא מתקבל על הדעת, שבגלל מעשה כזה היו ההורים מביאים את בנם לבית הדין כדי שיוציאו

פענוח פרישיות

אותו לחורג. "וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושטה חצי לוג יין איטלקי, אביו ואמו מוציאים אותו לס'קלו? אלא, לא היה ולא עתיד להיות!"⁴ (סנהדרין, שם).

חכמי התלמוד שסברו שכן סורר ומורה לא היה במציאות וגם בעתיד לא יהיה, השיבו על השאלה, אם כן לשם מה כתבה זאת התורה? אלא "דרוש וקבל שכר" (סנהדרין ע"א, א). בעל "כלי יקרי", שואל אי"כ "ולמה כתב 'וכל העם ישמעו ויראו'? הסברו שמאחר ובימי ישראל חושבים 'שהקב"ה וותין כאב ומרחם, כי האב חייב למסור הבן לדיון' אינו עונה על שאלתו. דווקא על בן סורר ומורה נאמר שזכותו של האב למחול ולא למסור לבין (ספרי דברים רח). זאת ועוד, הרי אם לא מדובר במציאות, אלא "דרוש וקבל שכר" כיצד ילמדו שלא יחשוב שהקב"ה וותין כאב רחמן, כי הרי על האב למסור את בנו, כאשר אין מציאות כזו? הפרשנים התלבטו בהבנת הדברים (ראה רבנו בחיי על הפרשה).

התמכרות

ניתן לומר, שהתורה באה ללמדנו את הסיכון והחומרה **שבהתמכרות**, ושלמעשה העונש הראוי עליה הוא, מוות, אם כי אין לבצעה בפועל. מהתמכרות יש מאוד להיזהר ולהישמר, למעשה, מדובר בחיים ומוות.⁵ לכן ההקפדה היתה על גיל מסוים, באכילת בשר מסוים, חי במובן מסוים, בכמות מסוימת ובשתיית יין חי

⁴ אחד בשם יונתן, כנראה היה תנא בסוף ימי התנאים (ראה "סדר הדורות" בערך "יונתן בן יוסף") שטען שהוא ידע על "מציאות" שאיש מלבדו ישב על קברו של בן סורר ומורה, וביקר בחורבות של עיר תיחדות ועוד, שגם עליהם אמרו חז"ל שלא היו קיימות במציאות (סנהדרין, ע"א, א). הוא לא הסתפק בסיפור שיאמר על קברו, אלא, אף אמר: "אני ראיתי". ההיסטוריה של ימי הבית השני זה קרה בימי הבית הראשון, הרי עברו כ-1000 שנה מאז עד ימינו של סורר ומורה במציאות. אילו שקדמו לו לא ידעו על זה וגם אילו היו מקרים כאלה לא ידעו היכן מקומם, כיצד זה נדע לו? ההוצאה להורג בארץ בוטלה 40 שנה לפני התורבן (שבת, מ"א, א). גם אילו בוצע גור דין כזה בשנה האחרונה, הרי עברו כ-200 שנה עד לימי אחרוני התנאים, כיצד יכול היה לדעתו? קשה לדעת מדוע הוא אמר מה שאמר, כנראה שהיתה לו סיבה לכך, אך, אין בדבריו להפוך אי-מציאות למציאות. ר' אלכסנדר אליעזר בספרו "דרשות לעמנו ולדורותינו", תרצ"ד, ח"א, דרשה ב', ניסה להסביר את דברי ר' יונתן, מאחר והזקנים מבנים תמיד טוב יותר מהצעירים (וזהו חטאו של סורר ומורה, שאינו מוכן להקשיב להם, אלא עושה חכל כרצונו והבנתו. ר' יונתן אמר שהלכך "בן" כזה ואף ישב על קברו, כלומר: "שקברו בו את עם ישראל אלה הבנים כחששים" (נמי ין). בדרך, ש"ד"רש"י כזה אין בו כדי למצוא פתרון לבעיה.

⁵ בענשי "עון תחת עין" וכי לא מבצעים בפועל את העונש הכתוב, אלא, פוסקים פיצו כספי (נבא קמא, פ"ד, א). נשאלה השאלה מדוע נוסחו הדברים כך, שעלול להשתמע מהם, שאכן יש להוציא את עינו של המזיק? הרמב"ם אומר, גם לאחר שנקבע שמדובר בחיוב ממון ולא בקטיעת אבר וכדומה, המזיק חייב לדעת שחייב לזיוק את מה שפגם בו (ראה הל"כ חובל ומזיק, פ"א, ה"ג; ובמל"מ חריפות יותר אמר זאת בספרו "מורה נבוכים": "על תסריד רעיוןך בהיותו עונשין הנה בממון, כי הכוונה הנה לתת סיבת העליות את הדעיון, שלא להינם ניסוח התורה הכל בלשון יחיד, עין, יד, רגל, וכי, הבה נתאר לעצמנו, שהרפואה התקדמה ובקלות ניתן יהיה לשתול עין וכדומה. ארע מעשה, שראובן רב עם שמעון, שהיה עיוור בעין אחת. ראובן פגע גם בעינו השני של שמעון ועשה אותו עיוור לחלוטין. אם ראובן יתרום עין אחת לשמעון, ניתן יהיה להחזיר לשמעון את הראיה וגם ראובן ימשיך לראות. היש הדקדק במצב כזה להשאיר את שמעון עיוור לחלוטין ולא לאפי את ראובן לתרום עין?

בן סורר ומורה

מסוים בכמות מסוימת. רק כשעשה זאת לפחות פעמיים ובחברת ריקים ופוזזים, הדבר גרם בזמנו להתמכרות הנער, שלאחר מכן יהיה מוכן, כדי לספק את יצרו, לבצע כל פשע, כפי שאנו רואים אצל המכורים לסמים שונים. אגב, הזמן שהבן עלול להיחשב כ"סורר ומורה" הוא כ-3 חדשים בלבד, כי לאחר תקופה זו האכילה והסביאה לא גרמו עוד לעור להתמכר. היה צורך לטפל בו מבחינה חינוכית ולא בחומרה של התמכרות. בירושלים, כאשר נהגו לאכול הרבה בשר, גם מעבר לצורך וכן בשתיית יין, הזלילה והסביאה הזו לא גרמה לעור כזה להתמכרות. לכן על בני ירושלים לא דנו מנקודת ראות של התמכרות. אם אחד מהורי הנער היה נכה, או שהם לא הסתדרו ביניהם, ייתכן שהנער חיפש פורקן בזלילה וסביאה, ובמצב נפשי כזה לא גרמות התמכרות. זלילה וסביאה בתנאים שהוזכרו גרמה להתמכרות.

לאמיתו של דבר, הן **הדמיון** והן **החינוך** רמזו בדבריהם, כל אחד בסגנונו, שבעיית סורר ומורה היא בעיית **התמכרות**. הרמב"ם אומר בין היתר, הרי "אין עונשין אלא אי"כ מזהיריך": "והיכן הזהיר? לנל סורר ומורה? ילא תאכלו על הדם? לא תאכלו אכילה **המביאה לידי שפיכות דמים** וזו אכילת בן סורר ומורה..." (הל"כ ממרים, פ"ד, ה"א). הוא גם אומר: "אכל בשר חי ושטה יין חי פטור, שזה קרי [=מקרה] הוא ואין אדם יכול להמשיך [=להתמכר] בזה. וכן אם אכל בשר מליח ביום השלישי למליחתו או שתה יין מגונו פטור, שאין אדם יכול להמשיך" (שם, הל"כ ז). בעל ספר החינוך אומר, כאמור: "לפי שאין הטבע נמשך אחר שום דבר כל כך כאלה (מצווה רמ"ח). כלומר, התנהגותו של הסורר ומורה עלולה להיפתך אצלו לטבע.